

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 378.12

*ОКСАНА БРОНІШЕВСЬКА, аспірантка кафедри теорії та методики викладання фізики і астрономії, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна
ORCID ID 0000-0001-8906-0330
oksanabronisevska@gmail.com*

АКТУАЛІЗАЦІЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ СТУДЕНТІВ НАДНІПРЯНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОПЕЙСЬКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ІДЕЙНОСТІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)

OKSANA BRONISHEVSKA, graduate student of the Department of theories and methods of teaching physics and astronomy of National Pedagogical Dragomanov University

UPDATING OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF STUDENTS OF NADNIPRIANSK UNIVERSITIES UNDER THE INFLUENCE OF EUROPEAN-PHILOSOPHICAL IDEAS (XIX – EARLY XX CENTURY)

У статті розкрито значущість впливу європейсько-філософської ідейності на актуалізацію наукового пізнання студентів надніпрянських університетів у XIX столітті. Підкреслено, що з часу відкриття останніх увага студентської молоді зорієнтовувалася на необхідність розвитку раціонального мислення, а не пасивного сприйняття науково усталених концепцій.

У ході дослідницького пошуку підсумовано значущість впливу на наукове пізнання студентів іноземної професури, яка спрямовувала студентів у напрямі залучення до предметних відрефлексувань гнучкого мислення, що вможлиблює глибинність осягнення істини.

Актуалізовано підвищення рівня академічної уваги досліджуваного

історичного періоду до експериментальної роботи, що позначилося на регламентованості цього напрямі академічної роботи та розробленні відповідного методичного забезпечення.

Ключові слова: студенти, наукове пізнання, університет, Надніпрянщина, європейсько-філософська ідейність.

Summary. The article reveals the significance of the influence of the European philosophical ideology on the actualization of scientific knowledge of students of the Dnieper region universities in the XIX century. It emphasizes that since the opening of the above-mentioned universities the attention of student youth has been focused not on the need to develop rational thinking but not on the passive perception of scientifically established concepts.

The research summarizes the significance of the impact of foreign professors' students on scientific

cognition, which directed students at the involvement in the subject reflections of flexible thinking allowing the depth of understanding the truth.

Key words: students, scientific cognition, university, Dnieper region, European philosophical ideology.

Meta: проаналізувати вплив європейсько-філософської ідейності на актуалізацію наукового пізнання студентів Надніпрянських університетів у XIX – на початку XX століть.

The purpose of the research. To analyze the influence of the European philosophical ideology on the actualization of scientific cognition of students of the Dnieper region universities in the XIX – early XX century.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні аспекти активного розвитку освіти актуалізують на порядку денному пошук найбільш дієвого інструментарію, підвищення

рівня професійної підготовки студентської молоді відповідно до наявних соціокультурних вимог ХХІ століття. У цьому ракурсі досить традиційним дослідницьким кроком буде звернення до наявної історико-педагогічної скарбниці, яка розкриває усю повноту академічного минулого і багатогранність педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу, котрий виховав не одне покоління студентів.

У такому векторі пошуку досить пізнавальними для нас залишаються питання, які пов'язані з розкриттям рівня впливу європейсько-філософської ідейності на актуалізацію наукового пізнання студентів наддніпрянських університетів, які першими взяли на свої плечі непосильний тягар розвитку науки у класично-академічних умовах досліджуваного періоду та досягли певного рівня результативності.

Аналіз досліджень і публікацій.

Необхідність окреслення заявленої феноменологічної сутності актуалізувала потребу звернення до існуючих тематичних напрацювань (зокрема, О. Сухомлинської, Н. Дем'яненко, Т. Дудки, Н. Коляди, В. Сиротюка, М. Чумака та ін.), які побіжно торкаються розкриття досліджуваної проблематики. У розробках перелічених дослідників знаходимо розгорнутий історико-педагогічний аналіз освітнього поступу, який зазнавав впливу як внутрішніх, так і зовнішніх детермінант.

Переосмислення значущості досліджуваного актуалізувало необхідність формулювання цілої низки дослідницьких завдань:

- проаналізувати досліджувану феноменологію у розрізі наявної джерелознавчої бази;
- окреслити значущість впливу досліджуваного на подальший розвиток вітчизняної вищої школи;
- актуалізувати цінність історико-педагогічних розвідок на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний вплив на актуалізацію наукового пізнання студентів наддніпрянських університетів окресленого періоду мали науки природничого циклу. Центрованість останніх на пошуку взаємозв'язків серед реаль-

но існуючих явищ і процесів прискорила процес пізнання досліджуваними суб'єктами оточуючої реальності на рівні двох основних напрямів:

- експериментально-дослідницького, що передбачав необхідність залучення методологічного інструментарію та матеріально-технічного забезпечення з метою аргументування чи, навпаки, заперечення наявних теоретичних положень;
- математично-описового, що актуалізував вимірювання та представлення у числових параметрах досліджуваних закономірностей, що суттєво полегшувало процес пізнання та розуміння реально існуючого.

Слід зауважити, що обидва напрями пізнання світу прийшли на зміну схоластичним обмеженням, які стримували розвиток науки і, як наслідок, суспільний поступ у цілому.

З перших днів відкриття на теренах Наддніпрянщини перших класичних університетів увага студентської молоді зорієнтовувалася на необхідності розвитку раціонального мислення, оскільки пріоритетність людського розуму перед теологічно усталеним не викликала заперечень. Підтримання такого рівня пріоритетності забезпечував діючий професорсько-викладацький склад, який був запрошений до викладання у місцеві університети з різних куточків світу.

Іноземна професура привнесла у вітчизняні академічні стіни "дух" вільного часу, позбавленого схоластичних заперечень і розуміння того, що рух матерії у часопросторі є безмежним, а сама природа самодостатня і без дії надприродного. Домінуючим напрямом такої ідейності озвучувалася необхідність щодо впорядкування усього невпорядкованого за посередництвом світлого людського розуму, гнучкого мислення та глибинного пізнання істини.

Надзвичайно важливе значення у науковому пізнанні студентів університетів Наддніпрянщини мали праці Рене Декарта. До навчального обігу були залучені не лише його фізико-математичні здобутки, але й популяризовані рефлексологічні аспекти "методу радикального сумніву" (Фішер, 1906, с. 127).

Надзвичайно цінними, на наш по-

гляд, підвалинами на шляху до вибудови цілісної конструкції наукового пізнання студентської молоді того часу була декартівська пріоритетність розуму та виявів строгості на етапі осягнення істини. Окрім цього, учений зосереджував увагу читачів на необхідності проведення дослідів з метою виявлення рівня достовірності отриманих даних. Можемо припустити, що наведена ідейність пробуджувала у студентських колах того часу непереборне бажання досягати істини у процесі пізнання та проводити дослідди з метою встановлення послідовності перебігу процесів на рівні визначених досліджуваних систем.

Черговою декартівською ідеєю, яка передбачено залишала сліди на канві наукового пізнання студентів наддніпрянських університетів, була пріоритетність "раціоналістичної етики", яку повинен був "освоїти" кожен молодий дослідник (Декарт, 2000). Змістове наповнення такої "етики" ґрунтувалося на концептуально-раціоналістичних положеннях, які окреслювали характерологічні особливості розуму на рівні:

- інструменту для отримання посправжньому істинного знання;
- джерела пізнання, що "циркулює" завдяки наявності самосвідомості;
- духовного начала, яке не залежить від матеріального чи фізичного.

Цілком зрозуміло, що такий раціонально-центрований концепт декартівського пізнання не залишав байдужими тих представників тогочасного студентства, які намагалися "дістатися" до істини власними дослідженнями. Досить цінним, на наш погляд, науково-пізнавчим дороговказом декартівських положень було зосередження уваги студентської молоді на значущості самосвідомості в науковому пізнанні. Адже без чіткості усвідомлення суб'єктом пізнання рівнів взаємозв'язку кожного "структурного елемента" зовнішнього світу надзвичайно важко перейти до дослідження поліструктурності на мікрорівні. Вочевидь, зазначена позиційність увійшла в основу "популяризаційного" вектора декартівського твердження щодо універсалізму методу дедукції на рівні наукознавства.

Не менш цікавим декартівським формулюванням, яке знаходило схвальний відгук серед представників студентської молоді та наявного професорсько-викладацького складу, було "наукове усамітнення" (Фишер, 1906, с. 74). На думку французького вченого, цінність такого усамітнення приховується у можливості реалізації високорозумового акту пізнання та пошуку істинного знання. Змістовність цих слів спрямовувала студентів того часу на необхідність пізнання у самоті, оскільки відволікання уваги на другорядне не дозволяє досягти відповідного рівня результативності.

У такому змістовому ракурсі доречно підкреслити і той факт, що аналогічні погляди на предметність наукового усамітнення мав і Григорій Сковорода. Свої просвітницькі ідеї останній досить влучно розкрив у наступному висловлюванні: "Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним" (Взято з <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ27/>). Ураховуючи і той факт, що в академічному обігу досліджуваних університетів праці Сковороди також користувалися значним "попитом", а тому можемо припустити, що інтелігентна молодь проводила для себе невидимі просвітницькі паралелі між французькою та вітчизняною ідейністю.

Ураховання фактажності того, що основою наукового пізнання є "...вивчення явищ у взаємозв'язку", привело нас до необхідності відрефлексування механіко-центрованих поглядів Декарта, які були в широкому обігу фізико-математичних факультетів наддніпрянських університетів (Gauch Hugh, 2009, p. 667). Так, під час вивчення астрономії студентів означеного факультету Харківського університету ознайомлювали з декартівськими переконаннями на світобудову.

Чільне місце в навчальному процесі, який актуалізував поетапність наукового пізнання студентів досліджуваного періоду, займали праці Френсіса Бекона. Одним з пріоритетних "девізів" хрестоматійного змісту серед молоді стало проголошення знань як найвищої сили, а того суб'єкта, хто володіє ними, – як найсиль-

нішого з-поміж тих, хто може щось зробити та тих, хто щось має. Фактично такі заклики спрямовували суб'єктів пізнання у напрямі розвитку нескінченних можливостей і примноження необмежених внутрішніх резервів, що сумарним чином залишало свій відбиток на науковому пізнанні.

З метою досягнення означеної вище ідейності у студентських колах досліджуваного періоду популяризувалася необхідність знаннєвого пошуку у трьох основоположних напрямках – аналіз, експеримент та спостереження. У вимірах такого тріо до уваги суб'єктів пізнання пропонувались індуктивний та дедуктивний шляхи освоєння реальності, абсолютно протилежні до пасивно-репродуктивного. Джерелознавчі дані засвідчують, що цитування викладачами Харківського університету в межах аудиторних занять фрагментів праці Бекона "Новий Органон" слугували дороговказом на роздоріжжях пізнання від одиничного до загального та навпаки.

На сторінках тематичних історіографічних роздумів знаходимо дані про те, що після виходу у світ зазначеної вище праці Бекона у європейських університетах того часу відбувся певний "переворот" у поглядах на розуміння прикладної сутності науки (A History of the University in Europe, 2004). Можемо припустити, що даний доробок також дещо вплинув на свідомість і наукове пізнання вітчизняного студентства досліджуваного періоду. Для того, щоб зрозуміти, які з наявних положень наведеної праці апіорі могли справити вплив на феноменологічне формування, варто дещо заглибитися у їх предметний розгляд.

Перші авторські враження від ознайомлення із заявленою працею Ф. Бекона були наступними. По-перше, на думку дослідника, суб'єкт пізнання може приборкати більшість смислових "вихорів" завдяки тому, що володітиме "зброєю" знань, яка не підвладна часу (Бэкон, 1987). По-друге, учений відстоював ідейність щодо найвищої цінності лише достовірних даних, які є своєрідним ключем до істинності світорозуміння та світобудови (Бэкон, 1987). Такі слова зорієн-

товували читачів на необхідність відсіювання другорядних фактів, які не є істинними та приводять, урешті-решт, суб'єкта пізнання до смислового "блюду" (Бэкон, 1987). Першопричинність уходження суб'єкта в рамки такого блюду філософ співвідносив з неправильністю підбору методів дослідження (Бэкон, 1987). Значущість зазначеної ідейності приховується у необхідності компіляції суб'єкта пізнання до такого спектра методологічного інструментарію, який буде найбільш прийнятним варіантом на шляху до розв'язання конкретного дослідницького завдання.

По-третє, автор залишився переконаним у тому, що об'єктивності проведення наукового дослідження систематично заважає вплив "третіх" сил (Бэкон, 1987). До переліку таких "сил", на думку дослідника, увійшли:

а) стереотипи, що успадковані від попередніх поколінь;

б) смислові "блюди", які породжені некритичним розглядом реально існуючого;

в) неоднозначні висловлювання, що руйнують логіку розгляду і породжують запитання без відповідей (Бэкон, 1987).

Зміст останньої тези наштовхує нас на висновок, що ідейність праці Ф. Бекона наводила вітчизняних студентів згадуваних університетів на думку, що вони повинні: відходити від нав'язаних стереотипів (зокрема, на рівні наукознавства); притримуватися логічного та критичного мислення; слідкувати за власними висловлюваннями, щоб вони були лаконічними, змістовними та водночас зрозумілими для співрозмовника. Цілком очевидним для нас є і той факт, що такий глибинний характер повчальних висловлювань Бекона і справді був незамінним "атрибутом" на шляху до феноменологічного формування.

По-четверте, англійський емпірист популяризував необхідність дослідження складних систем у сукупній цілісності складових елементів, що формували єдиний конструкт ідейного сприйняття та розуміння (Бэкон, 1987). Таким чином, сам дослідник упевнився у продуктивності використання індуктивного методу в пізнанні складного феномена. Окрім цього,

сам Ф. Бекон вважає, що одним з показників результативності реалізації суб'єктом пізнання завдань наукового дослідження є підняття його до вершин фундаментального знання, яке відкриває усі грані універсального (Бекон, 1987). По-п'яте, дослідник намагався донести до своєї аудиторії читачів істинність того, що науковий поступ незалежний від релігії, оскільки перший має свої закономірності розвитку, що залежать від людського фактору (Бекон, 1987). Ще однією родзинкою авторської ідеї є те, що організація процесу пізнання повинна опиратися лише на такі достовірні дані, які ми отримуємо з допомогою органів чуття (Бекон, 1987).

По-шосте, іноземний історик звернув увагу на необхідність досягнення істини з допомогою двох векторів – розуму та досліду (Бекон, 1987). Це наштовхує нас на усвідомлення вагомості інтелектуальних здібностей, рівня розвитку пам'яті та швидкості перебігу розумових операцій.

Проголошення на широкий загал студентської і професорсько-викладацької аудиторії, "оспіваної" європейськими дослідниками ціннісної значущості експериментальної роботи виносило на порядок денний питання щодо підкріплення теоретичного викладу відповідними практико-центрованими діяльними починами. У зв'язку з тим, що популярність експериментальних досліджень в академічних умовах набувала все більших обертів, актуалізувалася необхідність винесення на розгляд Міністерства народної освіти окресленої проблеми. Зокрема, результативністю такого "цільового" звернення стало оприлюднення розпорядження "Про запровадження викладання експериментальної фізики головним предметом на відділах природничих і математичних наук фізико-математичного факультету Харківського університету" (О введениі преподаванія експериментальной физики..., 1868). Слід зауважити, що документ не став "профанацією", а справжньою експериментально-дослідницькою віхою в історії розвитку фізико-математичного факультету названого закладу Наддніпрянщини. Зокрема, своєрідним

слобожанським підтвердженням аргументованості наведеної тези слугує опублікування вже на початку наступного століття "Програми дослідної фізики" в авторській редакції А. Грузинцева (Грузинцев, 1907).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що проблема актуалізації наукового пізнання студентів перших класичних університетів Наддніпрянщини знаходилася в епіцентрі уваги тогочасного професорсько-викладацького складу. Зазначена тенденційність продукувала актуалізацію пізнання у двох напрямках – експериментально-дослідницькому та математично-описовому. У ході дослідницького пошуку вдалося розкрити основоположність впливу на феноменологічне функціонування ідей Р. Декарта та Ф. Бекона.

Пріоритетність поглядів першого із згаданих європейських філософів розкривалася в науково-пізнавальній пріоритетності: розумових дій, наукових дослідів, раціоналістичної етики та наукового усамітнення. Узагальнення джерелознавчих матеріалів засвідчило глибинність впливу досліджуваної пріоритетності на актуалізацію наукового пізнання тогочасного студентства.

На рівні досліджуваної феноменології багатоаспектність концептуальних беконівських положень приховувалася у необхідності знанневого пошуку у трьох основоположних напрямках (аналіз, експеримент та спостереження), що привело до досягнення відповідного рівня науково-пізнавальної результативності.

Перспективність подальших наукових розвідок вбачаємо в освоєнні тематично-персоніфікованої спадщини представників професорсько-викладацького складу наддніпрянських університетів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

A History of the University in Europe. (2004). *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gauch Hugh, G. (2009). Science,

Worldviews, and Education. *Science & Education*, 18 (6–7), 667–695.

Бекон, Ф. (1987). *Новый Органон*. Москва: Наука.

Грузинцев, А. П. (1907). *Программа опытной физики*. Харьков: Тип. ун-та.

Декарт, Р. (2000). *Метафізичні роздуми*. Київ: Юніверс.

О введении преподавания экспериментальной физики главным предметом в отделениях естественных и математических наук физико-математического факультета Харьковского университета. *Распоряжение МНП от 13 июня 1868 г. ЖМНП*, 8, 53–57.

Правила життя Григорія Сковороди. Взято з <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ27/>

Фишер, К. (1906). *Декарт, его жизнь, сочинения и учение*. СПб.: Д. Е. Жуковского.

REFERENCES

A History of the University in Europe. (2004). *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Gauch Hugh, G. (2009). Science, Worldviews, and Education. *Science & Education*, 18 (6–7) [in English].

Bekon, F. (1987). *Novyy Organon*. Moskva: Nauka [in Russian].

Gruzintsev, A. P. (1907). *Programma opytnoy fiziki*. Harkiv: Tip. un-ta [in Russian].

Dekart, R. (2000). *Metafizy`chni rozmy`sly`*. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

О введении преподавания экспериментальной физики главным предметом в отделениях естественных и математических наук физико-математического факультета Харьковского университета. *Rasporyazhenie MNP ot 13 iyunya 1868 g. ZhMNP*, 8 [in Russian].

Pravy`la zhy`ttya Gry`goriya Skovorody`. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ27/> [in Ukrainian].

Fisher, K. (1906). *Dekart, ego zhizn, sochineniya i uchenie*. SPb.: D. E. Zhukovskogo [in Russian].

Стаття надійшла 11.04.2021 р.